

A close-up photograph of two young children laughing joyfully. The child on the left has dark hair and is wearing a black patterned top. The child on the right has blonde hair and is wearing a white shirt and blue denim overalls. The background is a blurred outdoor setting with greenery and a building.

BARNOMSORGEN I SVERIGE

Skolverket

BARNOMSORGEN I SVERIGE

Skolverket

INNEHÅLL

EN DUBBEL UPPGIFT 3

PEDAGOGISKT INNEHÅLL 4

FLERA FORMER AV BARNOMSORG 4

EGEN LÄROPLAN FÖR FÖRSKOLAN 10

FÖRÄLDRARNAS ROLL 12

PERSONAL 12

ANSVARSFÖRDELNING 12

LAGSTIFTNING 12

FINANSIERING 14

BARNOMSORGEN ÄR EN DEL I ETT LIVSLÅNGT LÄRANDE 15

BARNOMSORGENS HISTORIA 16

FAKTA OM SVERIGE 19

EN DUBBEL UPPGIFT

Svensk barnomsorg har en dubbel uppgift. Den ska dels göra det möjligt för föräldrar att förena föräldraskap med förvärvsarbete eller studier, dels stödja och stimulera barns utveckling och lärande och bidra till goda uppväxtvillkor. Denna dubbla inriktning slogs fast i början av 1970-talet när den stora utbyggnaden av svensk barnomsorg började.

Jämsides med föräldraförsäkringen och barnbidraget har barnomsorgen varit en av hörnstenarna i den svenska familjepolitiken samtidigt som den haft ett pedagogiskt syfte. Under de senaste åren har barnomsorgens utbildningspolitiska betydelse betonats allt mer och 1996 tog Utbildningsdepartementet över ansvaret för verksamheterna.

4 PEDAGOGISKT INNEHÅLL

Svensk barnomsorg bygger på en helhetssyn på barns utveckling och lärande där omsorg, fostran och lärande bildar en helhet. En god omvårdnad ses som en förutsättning för att barnen ska må bra, vilket i sin tur är en förutsättning för inläring och positiv utveckling. Omsorg om barnets välbefinnande har också ett pedagogiskt innehåll. När det lilla barnen ska äta eller vila, eller när det äldre barnet får hjälp av en vuxen att reda ut kamratkonflikter, får de kunskaper både om sig själva, om andra och om tillvaron i sig. Barn lär hela tiden och med alla sina sinnen. Det går inte att peka ut vissa tillfällen då utveckling och lärande äger rum.

Leken har alltid haft stor betydelse i svensk barnomsorg. Numera finns den omnämnd även i den obligatoriska skolans läroplan. Leken hjälper barnet att förstå sin omvärld, utvecklar fantasi och skaparkraft och tränar samarbete. Den är stommen i barnomsorgens verksamhet.

Det pedagogiska arbetet utgår ifrån barnens förutsättningar och knyter an till deras tidigare erfarenheter och kunskaper. Barns egen aktivitet och egna utforskande uppmuntras, till exempel i temaarbete. Genom att arbeta med ett tema under en längre tid och bearbeta det på många olika sätt kan barnet foga in ny kunskap i ett meningsfullt sammanhang.

Barns sociala utveckling sker i grupp. Gruppen har därför en pedagogisk betydelse i barnomsorgen och både det enskilda barnet och gruppen uppmärksammas i det pedagogiska arbetet. Ett barn som mår bra medverkar till en god atmosfär i gruppen vilket i sin tur påverkar de övriga barnen positivt.

Barn i behov av särskilt stöd har särskilda rättigheter i svensk barnomsorg. De har rätt till en plats i förskola eller fritidshem oavsett föräldrarnas sysselsättning. Det kan röra sig om såväl funktionshindrade barn som

barn med mer diffusa problem som koncentrationssvårigheter eller psykosociala problem. Barnens behov ska i första hand ska tillgodoses i den ordinarie verksamheten och inte genom särlösningar. En god generell kvalitet i förskolan eller fritidshemmet har setts som det bästa stödet för många av barnen.

Många barn i Sverige har i dag sina rötter i en annan kultur än den svenska. Barnomsorgen har i hög grad blivit en mångkulturell mötesplats. Det är ett uttalat mål att barnomsorgen ska stödja barnens dubbla kulturtillhörighet och deras möjlighet att utveckla en aktiv tvåspråkighet. Ungefär 15 procent av de barn i förskolor och familjedaghem som har ett annat modersmål än svenska får stöd i sitt modersmål av särskilda modersmåls lärare.

FLERA FORMER AV BARNOMSORG

Barnomsorgen vänder sig till barn i åldrarna 1-12 år. Barn i Sverige börjar den obligatoriska skolan när de är 7 år men i stort sett alla barn går dessförinnan ett år i den frivilliga skolformen förskoleklass. För barn som inte börjat i förskoleklass eller skola finns förskola, familjedaghem och öppen förskola medan det för de äldre barnen finns fritidshem, familjedaghem och öppen fritidsverksamhet.

Förskolan tar emot barn när deras föräldrar förvärvsarbetar, studerar eller om barnet har ett eget behov av verksamheten. Förskolorna är öppna hela året och de dagliga öppettiderna anpassas till föräldrarnas arbetstider. Barnen är inskrivna och föräldrarna betalar en avgift

som i de flesta kommuner är relaterad till familjens inkomst och barnets närvarotid.

Ungefär 64 procent av alla barn i åldern 1-5 år gick i förskola hösten 1999. Det motsvarar 319 000 barn. Barnen är i allmänhet indelade i grupper om 15-20 barn. Vanligtvis arbetar tre anställda - förskollärare och barnskötare - i varje barngrupp. En genomsnittlig förskola kan bestå av tre sådana avdelningar.

I **familjedaghemmet** tar en dagbarnvårdare emot barn i sitt eget hem medan föräldrarna förvärvsarbetar eller studerar. Barnen är inskrivna och öppettiderna anpassas till föräldrarnas arbetstider. Familjerna betalar en avgift på samma sätt som för barn i förskola. Familjedaghem är ett komplement till förskola särskilt för barn som av olika skäl behöver vara i mindre grupper eller då det är långt till närmaste förskola. Familjedaghem är vanligare i glesbygds- och landsortskommuner än i stadsområden.

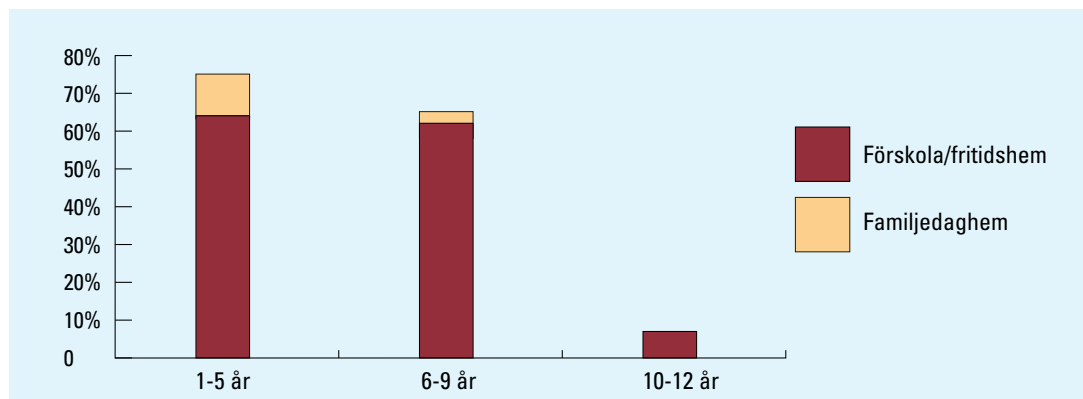
Antalet barn i familjedaghem har minskat stadigt sedan slutet av 1980-talet. I dag finns 11 procent av alla barn i åldern 1-5 år i familjedaghem. Familjedaghemmen tar i viss utsträckning även emot skolbarn. Hösten 1999 gick 3 procent av alla barn i åldern 6-9 år i familje-

daghem. Sammantaget fanns 69 000 barn i familjedaghem 1999.

Den **öppna förskolan** är ett komplement till förskolan för barn vars föräldrar är hemma på dagarna. Den kan även vara ett komplement till familjedaghemmen. Barnen erbjuds att tillsammans med föräldrarna eller dagbarnvårdare delta i en pedagogisk gruppverksamhet. I vissa bostadsområden samverkar den öppna förskolan med socialtjänsten eller mödra- och barnhälsovården. Barnen är inte inskrivna och det finns inga krav på regelbunden närvaro. Den öppna förskolan är i allmänhet avgiftsfri. Hösten 1999 fanns knappt 900 öppna förskolor i landet.

Fritidshem tar emot skolbarn vars föräldrar förvärvsarbetar eller studerar när barnen inte är i skolan, d v s under morgnar, eftermiddagar och lov. Fritidshemmen är öppna hela året och de dagliga öppettiderna anpassas till föräldrarnas arbetstider. Föräldrarna betalar liksom i förskolan och familjedaghemmet en avgift som i de flesta kommuner beror av föräldrarnas inkomst och barnens närvarotid. Hösten 1999 gick 62 procent av alla barn i åldern 6-9 år och 7 procent av alla 10-12-åringar i fritidshem.

ANDEL BARN (%) I OLIKA ÅLDERSGRUPPER INSKRIVNA I BARNOMSORG 1999.

8 Fritidshemmet ska komplettera skolan och ge barn stöd i utvecklingen och en meningsfull fritid. Det finns en politisk vilja att fritidshemmet och skolan ska närma sig varandra och i dag samverkar flertalet fritidshem i större eller mindre utsträckning med skolan.

Antalet barn i fritidshemmen har ökat kraftigt under 1990-talet. År 1999 var 332 000 barn inskrivna, tre gånger så många som 1990. Ökningen har varit särskilt stor de senaste åren. Det har att göra med att allt fler sexåringar går i fritidshem och med att de stora barnkullarna födda i slutet av 1980-talet nått skolåldern.

Öppen fritidsverksamhet är enligt skollagen ett alternativ till fritidshem och familjedaghem för barn i åldern 10-12 år. Verksamheten är dock dåligt utbyggd. Ungefär tre fjärdedelar av kommunerna saknar öppen verksamhet riktad till denna åldersgrupp.

Kommunen kan ge bidrag till **enskild barnomsorg**, d v s verksamhet som drivs av annan huvudman än kommunen. Ungefär 15 procent av alla barn som är inskrivna i förskolor går i en förskola som drivs i enskild regi. Vanligast är föräldrakooperativ.

Barnomsorgen omfattar i dag det stora flertalet barn i Sverige. 75 procent av alla barn i åldern 1-5 år är inskrivna och 65 procent av alla skolbarn i åldern 6-9 år. I stort sett alla kommuner kan ordna plats i förskola, fritidshem och familjedaghem utan långa väntetider. Däremot saknar barn till arbetslösa ofta barnomsorgsplatser. Ungefär 40 procent av kommunerna har regler som gör att ett förskolebarn mister sin plats i barnomsorgen om en förälder blir arbetslös och endast drygt var fjärde kommun erbjuder plats till barn vars förälder inte har något arbete. För barn med en förälder som är hemma för att ta hand om ett yngre syskon är reglerna än mer restriktiva.

10 EGEN LÄROPLAN FÖR FÖRSKOLAN

Sedan augusti 1998 har förskolan en egen läroplan. Den är, liksom skolans läroplaner, utformad som en förordning som måste följas. I läroplanen finns de övergripande målen och riktlinjerna för förskolan, men där sägs inte *hur* målen ska uppnås. Metoder och arbetssätt ska väljas av dem som direkt arbetar med barnen.

Läroplanen tar upp följande mål och riktlinjer:

- normer och värden
- utveckling och lärande
- barns inflytande
- samarbete mellan förskola och hem
- samverkan med förskoleklassen, skolan och fritidshemmet.

Ett viktigt avsnitt i förskolans läroplan handlar om värdegrunden. Samma grundläggande demokratiska värderingar ska genomsyra förskolan och skolan. Det handlar om omsorg och hänsynstagande till andra människor, om solidaritet, jämställdhet och tolerans.

Förskolans läroplan utgår från att barnet är kompetent och ständigt strävar efter att öka sin kunskap om omgivningen. Förskolan ska ta vara på detta och lägga grunden till ett livslångt lärande. Sammanfattningsvis sägs att förskolan ska vara rolig, trygg och lärorik för alla barn som deltar.

FÖRÄLDRARNAS ROLL

Föräldrarna har sedan länge en viktig roll inom barnomsorgen. Under inväpningsperioden, som kan vara ett par veckor för de yngsta barnen, läggs grunden till en nära kontakt mellan föräldrar och personal. Samarbetet utvecklas sedan i den dagliga kontakten, till exempel då barnen hämtas och lämnas. Föräldrarna kan påverka verksamheten genom att ge synpunkter utifrån sina unika kunskaper om det egna barnet.

Minst en gång per termin ordnar förskolan och fritidshemmet föräldramöten. Ibland ordnar man också soppmiddagar, loppmarknader eller andra aktiviteter där föräldrar, barn och personal kan träffas. I utvecklingsamtalen får föräldrar tillfälle att regelbundet samtala med en eller flera ur personalgruppen på förskolan eller fritidshemmet, eller med dagbarnvårdaren.

PERSONAL

Personalen i den svenska barnomsorgen är välutbildad. I stort sett alla har en utbildning för arbete med barn. Det finns fyra kategorier av anställda: förskollärare, fritidspedagoger, barnskötare och dagbarnvårdare.

Förskollärare och fritidspedagoger har en treårig pedagogisk högskoleutbildning med inriktning mot pedagogik, utvecklingspsykologi, samhällskunskap och skapande verksamhet. En del av utbildningen är gemensam. Barnskötare har i allmänhet en gymnasial utbildning medan dagbarnvårdare ofta har gått utbildningar som kommunerna själva ordnat.

Drygt hälften av de anställda i förskolan är förskollärare och drygt 40 procent är barnskötare. I fritidshemmen har 70 procent fritidspedagogexamen eller

annan pedagogisk högskoleutbildning medan 20 procent är barnskötare. Ungefär 5 procent av de anställda i förskolor och fritidshem är män.

En förskollärare eller fritidspedagog tjänar i genomsnitt 15 500 kronor per månad, en barnskötare 14 000 kronor och en dagbarnvårdare 13 500 kronor. Som en jämförelse kan nämnas att en grundskollärares genomsnittliga månadslön är 18 500 kronor och en gymnasielärares 19 500 kronor.

ANSVARSFÖRDELNING

Under 1990-talet har den tidigare regelstyrningen ersatts av ett mera mål- och resultatorienterat system. För barnomsorgen betyder det att staten anger de övergripande målen för verksamheten medan kommunerna ansvarar för genomförandet. Staten bidrar till finansieringen genom att ge statsbidrag till kommunerna.

Skolverket är statlig tillsynsmyndighet för både barnomsorg och skola. Till uppgifterna hör att med hjälp av uppföljning, utvärdering, utveckling och tillsyn kontrollera att de nationella målen för verksamheterna uppfylls och att stödja utvecklingen.

LAGSTIFTNING

Bestämmelserna om barnomsorg finns i skollagen. Där beskrivs vilka barnomsorgsformer som ska finnas. I lagen anges också kommunernas skyldigheter. En kommun är skyldig att erbjuda barnomsorg barn i åldrarna 1-12 år i den utsträckning som behövs för att föräldrarna ska kunna förvärvsarbeta eller studera. Skyldigheten gäller

14 även barn som har ett eget behov av barnomsorg oavsett föräldrarnas sysselsättning. Barn som behöver särskilt stöd har alltid rätt till plats i förskola eller fritidshem.

I lagen ställs också krav på kvalitet. Det ska finnas personal som har sådan utbildning eller erfarenhet att de kan tillgodose barnens behov av omsorg och en god pedagogisk verksamhet, lokalerna ska vara ändamålsenliga, barngrupperna ska ha en lämplig sammansättning och storlek och verksamheten ska utgå från varje enskilt barns behov.

Den nuvarande lagen trädde i kraft 1995 och ställer större krav på kommunerna än den tidigare lagstiftningen. Ett skäl till skärpningen var att statens möjligheter att styra utvecklingen med hjälp av statsbidrag minskade när de riktade statsbidragen ersattes med ett generellt bidrag.

FINANSIERING

Barnomsorgen finansieras dels med statsbidrag, dels med skattemedel och föräldraavgifter. Statsbidragen är inte "öronmärkta" för barnomsorgen utan ingår i ett generellt bidrag som ska användas till flera olika verksamheter.

1998 var bruttokostnaden 39 miljarder kronor, vilket motsvarar 14 procent av kommunernas totala kostnader. Föräldraavgifterna finansierade knappt 17 procent av bruttokostnaden. Kommunerna bestämmer själva hur stora föräldraavgifterna ska vara och hur avgiftssystemen ska vara konstruerade. Det har gjort att avgifterna varierar mycket mellan kommunerna.

BARNOMSORGEN ÄR EN DEL I ETT LIVSLÅNGT LÄRANDE

I takt med att barnomsorgen omfattar allt fler barn har dess utbildningspolitiska betydelse vuxit. Det var ett av skälen till att ansvaret för barnomsorgen flyttades från Socialdepartementet till Utbildningsdepartementet 1996.

Avsikten är att barnomsorgen och skolan ska föras närmare varandra och att ett gemensamt pedagogiskt synsätt ska utvecklas. All pedagogisk verksamhet för barn och unga ska ses som en del i det livslånga lärandet. Förskolan är det första steget i utbildningssystemet och dess läroplan bygger på samma syn på utveckling och lärande som skolans. De två läroplanerna täcker tillsammans med läroplanen för de frivilliga skolformerna de första 20 åren i barns och ungas lärande i det svenska utbildningssystemet.

16 BARNOMSORGENS HISTORIA

Rötterna till den svenska barnomsorgen kan spåras till slutet av 1800-talet. Industrialiseringen och inflyttningen till städerna hade skapat många fattiga familjer. Barnkrubbor inrättades för små barn vars mödrar var ensamstående och tvungna att arbeta för att försörja sig.

I arbetsstugorna fick skolbarn från fattiga familjer tillbringa eftermiddagarna och samtidigt lära sig enkla hantverk. Både barnkrubborna och arbetsstugorna var sociala inrättningar som drevs av privatpersoner eller välgörenhetsorganisationer.

Parallellt växte barnträdgårdarna fram. De byggde på den tyske pedagogen *Friedrich Fröbels* idéer och hade ett pedagogiskt syfte.

Där gick mest barn från välbärgade familjer.

Under 1930- och 40-talen tog samhället successivt ett större ansvar för barns omsorg och fostran. I mitten av 1940-talet infördes statsbidrag både till barnkrubborna och arbetsstugorna. Allt fler kommuner tog över ansvaret för barnkrubborna, som ändrade namn till daghem, och arbetsstugorna, som fick heta fritidshem. Fortfarande gick dock ganska få barn i dessa verksamheter. Barnträdgårdar (lekskolor) var vanligare.

Under 1960-talet ökade efterfrågan på barnomsorg. Det fanns ett stort behov av kvinnlig arbetskraft och kravet växte på en utbyggnad. Regeringen tillsatte 1968 en kommission - Barnstugeutredningen - som fick i uppdrag att lägga fram ett förslag till hur en barnomsorg som förenade sociala, pedagogiska och tillsynsmässiga krav skulle kunna utvecklas i Sverige.

Barnstugeutredningen fick avgörande betydelse för barnomsorgens inriktning. Den formulerade pedagogiska principer och idéer som fick stort genomslag och som lever vidare än i dag. Bland annat lades grunden till den svenska förskolemodellen. Daghem och lekskolor skulle förenas i en förskola som skulle vara till både för barnens skull och för att föräldrarna skulle kunna förvärvsarbeta. Utredningen gjorde upp med den gamla synen på tillsyn som fattigvård och pedagogisk verksamhet som stimulans för bättre bemedlade barn. Omsorg och pedagogik vävdes samman på ett helt nytt sätt.

Trots en stor utbyggnad under 1970- och början av 1980-talet lyckades kommunerna inte bygga bort barnomsorgsköerna. Födelsetalen ökade, liksom antalet förvärvsarbetande mödrar, och de mål riksdagen satt upp för utbyggnaden nåddes inte. År 1995 skärptes därför lagstiftningen och kommunerna blev skyldiga att utan oskäligt dröjsmål tillhandahålla platser för de barn som behöver. Den nya lagen medförde tillsammans med höga födelsetal rekordmånga nya barnomsorgsplatser i mitten av 1990-talet. Köerna försvann och i dag täcker antalet platser i stort sett behovet. Barnomsorgen har blivit en självklar del av det svenska välfärdssamhället och tillhör vardagen för det stora flertalet svenska barnfamiljer.

En väl utbyggd barnomsorg har varit en förutsättning för de förändringar i familjemönster och könsroller som ägt rum sedan 1970-talet. Svenska kvinnors förvärvsfrekvens har stadigt närmat sig männens och de flesta svenska barn växer i dag upp med föräldrar som delar på ansvaret för familjens försörjning.

FAKTA OM SVERIGE

- Sveriges yta är 450 000 km². Hälften av ytan är täckt med skog och mindre än en tiondel är odlad mark. Det finns nästan 100 000 sjöar i landet. Det högsta berget är 2 111 meter högt (Kebnekajse).
- Avståndet mellan landets nordligaste och sydligaste punkt är 1 574 km. Som bredast är Sverige 499 km.
- Klimatet är tack vara Golfströmmen mildare än i andra länder på samma breddgrader. I de norra delarna är somrarna ljusa med sol praktiskt taget hela dygnet.
- Sverige har rika naturtillgångar i form av skog, vattenkraft, järnmalm, uran och andra mineraler, men importerar olja och kol för att täcka landets energibehov.
- Antalet invånare är 8,9 miljoner. Drygt 1,6 miljoner bor i huvudstaden Stockholm.
- Svenska kvinnor föder i genomsnitt 1,5 barn (1998). Medellivslängden är för män 76,7 år och för kvinnor 81,8 år.
- Sverige är en ärftlig monarki med parlamentariskt styrelseskick. Den svenska kungen heter Carl XVI Gustaf. Riksdagen (det svenska parlamentet) har en kammare och 351 medlemmar som väljs på fyra år. Rösträttsåldern är 18 år och vid det senaste valet 1998 röstade 81,4 procent av befolkningen.
- Landet har 289 kommuner med hög grad av självstyre. Kommunerna har bland annat ansvar för barnomsorg och skola.
- Förvärvsfrekvensen är 73 procent för män och 70 procent för kvinnor (åldrarna 16–64 år). Kvinnor arbetar ofta deltid. Nästan hälften av de småbarnsmammor som förvärvsarbetar har ett deltidsarbete.
- Arbetslösheten som länge varit låg i Sverige steg i början av 1990-talet till över 8 procent. Hösten 1999 var den 5,2 procent. Män är något oftare arbetslösa än kvinnor (5,7 procent jämfört med 4,7 procent). Arbetslösheten är högst bland ungdomar under 25 år (10,2 procent).
- Föräldrar har rätt till 450 dagars föräldraledighet med ersättning från försäkringskassan när ett barn är fött. Under merparten av föräldraledigheten (80 procent) är ersättningen på samma nivå som vid sjukledighet. De 450 dagarna ska tas ut innan barnet fyllt 8 år.
- Barnbidraget är på 750 kronor per barn och månad och delas ut till alla familjer som har barn under 16 år. För familjer med tre eller fler barn utgår flerbarnstillägg.
- Underhållsbidrag ges till ensamstående föräldrar för att garantera att deras barn får en standard som är likvärdig med andra barns.
- Bostadsbidrag ges till familjer som på grund av låga inkomster behöver hjälp att betala boendekostnaden.
- Sjukvård och tandvård för barn och ungdomar under 20 år är gratis.
- Sverige har skolplikt för alla barn från 7 års ålder. Förskoleklassen är frivillig och tar emot barn som är 6 år. Den obligatoriska skolan är nioårig.

BESTÄLLINGSADRESS

Liber Distribution
Publikationstjänst
162 89 Stockholm
Telefon 08-690 95 46
Fax 08-690 95 50
E-mail: skolverket.lds@liber.se

BESTÄLLNING NR 99:515

ISBN 91-89313-71-2

TRYCK

Lenanders Tryckeri AB, Kalmar 2000

PRODUKTION

BIGG, Stockholm

FOTO

Lars Peter Roos samt
från megapix bildbyrå,
Lärarnas Tidnings arkiv och
Tidningen Förskolans arkiv

Skolverket

www.skolverket.se